

ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Кожушко О.О., здобувач

Запорізький національний університет

Статтю присвячено визначенню предмета державного контролю за діяльністю благодійних організацій. Проведено ґрунтовний аналіз наукових досліджень, присвячених питанням державного контролю у сфері благодійної діяльності. Наголошено на пріоритетності та доцільності забезпечення функціонування цього інституту в зазначеній сфері відносин.

Ключові слова: благодійні організації, державний контроль, відомчий контроль, міжвідомчий контроль, поточний контроль, підсумковий контроль.

Кожушко Е.О. ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ БЛАГОТВОРИТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ / Запорожский национальный университет, Украина

Статья посвящена определению предмета государственного контроля за деятельностью благотворительных организаций. Проведен обстоятельный анализ научных исследований, посвященных вопросам государственного контроля в сфере благотворительной деятельности. Отмечены приоритетность и целесообразность обеспечения функционирования этого института в указанной сфере отношений.

Ключевые слова: благотворительные организации, государственный контроль, ведомственный контроль, межведомственный контроль, текущий контроль, итоговый контроль.

Kozhushko E.O. STATE CONTROL AFTER ACTIVITY OF ELEEMOSYNARY ORGANIZATIONS / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The article is devoted to the definition of the subject of state control over the activities of charitable organizations. Implemented comprehensive analysis of the scientific research on the issues of state control in the sphere of charitable activity. Focused on the priority and desirability of ensuring the functioning of this Institute in the sphere of relations. In the modern conditions of building a democratic and legal society in Ukraine has come a great number of various charitable organizations, which are currently operating on the territory of Ukraine, the rapid development of charity and many gaps in the national legislation objectively determine the increase of the role that plays in solving the abovementioned problems the Institute of public control over the activities of charitable organizations. The implementation of the relevant authorities of state control over the activities of charitable organizations is intended to ensure that the rights, freedoms and legitimate interests of legal persons and the state, as well as the charitable organizations of any violations of the current legislation. Therefore the activities of the organs of public administration should be considered as the primary and most effective way of ensuring legality in the sphere of relations. The purpose of the article is consideration of outstanding issues in respect of the state control over the activities of charitable organizations, and also emphasized the desirability of ensuring the functioning of this Institute in the sphere of relations. Essential constituent administrative-legal regulation of the procedure of creation and activity of charitable organizations is the state control, since the activities of charitable organizations is one of the many diverse areas of public relations, which are under the control of the state. Implementing state control in the sphere of charitable activities, the state thus affects the condition of their observance of legality and stability. Charitable organization shall act within the limits of their powers granted to them by the legislation, including in the sphere of public administration, strictly adhere to the basic principles of democracy and at the appropriate level to perform selfless activity in the interests of the citizens. This, in turn, determines the need for a focused, systematic and daily impact of control by the state and its bodies, public scrutiny and public organizations, the purpose of which is to establish the objective, reliable information on the activities of charitable organizations, the condition of their compliance with the law and discipline, timely research and resolve problems in this sphere of relations and the adoption of appropriate measures, to identify effective ways of activities, orientation of the possibilities of completed tasks of further development. After the state registration of charitable organizations are in relations with bodies of public administration, as well as with other actors, therefore, their activity must be legitimate, open and transparent, therefore absolutely logical and necessary is to exercise control over their activities. The conclusions that the state control, the object of which in the field of public relations is the activity of charitable organizations, is being implemented specific state bodies and their officials in clearly defined the framework of the law and leads to certain legal consequences. Taking into account the specifics of state control over the activities of the charitable organizations, it is proposed to allocate to the General and special state control over the activities of charitable organizations; the classification of control over the activities of the charitable organizations of the species according to certain criteria: the actors that they unite; for the direct object of the control; on the status of activities; for the time of holding; volume; for the forms, ways and methods of implementation; the direction of activity. Proposed a definition of the concept of state control over the activities of charitable organizations as a regular, systematic functions of the bodies of public administration, which includes their immediate practical intervention in the activities of charitable organizations and is the consistent monitoring of their activities, in receiving objective and reliable information on the state of legality and discipline in their activities, the application of measures to prevent and eliminate violations of the law, identifying the reasons that contributed to the violation of legal regulations, application of measures of responsibility of the perpetrators, identification of the true state of Affairs in the sphere of the activities of charitable organizations, implementation of the adopted decisions.

Key words: charitable organizations, state control, departmental control, inter-Agency control, current control, the final control.

У сучасних умовах побудови демократичного, правового суспільства в Україні з'явилася велика кількість різноманітних благодійних організацій, які діють у даний час на території України, стрімкий розвиток благодійності та численні прогалини у вітчизняному законодавстві об'єктивно зумовлюють підвищення ролі, яку відіграє у вирішенні вказаних проблем інститут державного контролю за діяльністю благодійних організацій.

Здійснення відповідними державними органами контролю за діяльністю благодійних організацій покликане забезпечити права, свободи людини, законні інтереси юридичних осіб та держави, а також самих благодійних організацій від будь-яких порушень діючого законодавства. Тому діяльність органів публічної адміністрації повинна розглядатися як основний та найефективніший засіб забезпечення законності у відповідній сфері відносин.

Метою статті є розгляд проблемних питань щодо державного контролю за діяльністю благодійних організацій, а також наголошено на пріоритетності та доцільності забезпечення функціонування цього інституту в зазначеній сфері відносин.

Суттєвою складовою всього адміністративно-правового регулювання порядку створення та діяльності благодійних організацій є організація державного контролю, адже діяльність благодійних організацій є одним із багатьох різнопланових напрямків суспільних відносин, на які поширюється державний контроль. Реалізуючи державний контроль у сфері благодійної діяльності, держава таким чином впливає на стан дотримання ними законності і стабільності. Благодійні організації повинні діяти в межах своїх повноважень, наданих їм законодавством та статутом (положенням), у тому числі у сфері публічного адміністрування, чітко дотримуватись основних демократичних принципів та на відповідному рівні виконувати безкорисливу, неприбуткову діяльність в інтересах громадян. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність проведення цілеспрямованого, систематичного та повсякденного впливу – контролю з боку держави та її органів, контролю з боку суспільства та громадських організацій, метою якого є встановлення об'єктивної, достовірної інформації про діяльність благодійних організацій, стан дотримання ними законності і дисципліни, своєчасного дослідження та усунення проблем у зазначеній сфері відносин та вжиття відповідних заходів, виявлення шляхів ефективності діяльності, орієнтування в можливостях виконаних завдань подальшого розвитку тощо. Після проведення державної реєстрації благодійні організації перебувають у взаємовідносинах із органами публічної адміністрації, а також з іншими суб'єктами, тому їхня діяльність має бути законною, відкритою і прозорою, отже абсолютно логічним і необхідним є здійснення контролю за їх діяльністю.

Дослідження у сфері державного контролю в Україні переважно проводились представниками різних галузей права на основі застосування, різноманітних методів: діалектичного, історичного, статистичного, порівняльно-правового, формально-логічного, соціологічного, а також спеціальних юридичних методів та тлумачення правових норм. Становлення і розвиток правовідносин у сфері державного контролю досліджували В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук, В.С. Васильєв, Н.Р. Нижник, М.М. Тищенко та інші. Процесуальну форму адміністративно-правових відносин, її особливості та характерні риси вивчали І.П. Голосніченко, Е.Ф. Демський, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, С.Г. Стеценко та інші.

Контроль виявляється в усіх сферах суспільного життя і нараховує величезну кількість різновидів. Сутність контролю полягає в здійсненні цілеспрямованого впливу на об'єкти управління, який передбачає систематичний нагляд, спостереження за їхньою діяльністю для виявлення відхилень від установлених норм, правил, чи вимог у процесі їхнього виконання. Контроль у перекладі з французької „*contrôle*” – це перевірка або спостереження з метою перевірки. Цей термін можна тлумачити як спостереження, нагляд, перевірку з метою протидії чомусь небажаному [1]. Наприклад, Т.О. Коломоєць вважає контроль політико-правовим явищем, що характеризується неухильним дотриманням вимог чинного законодавства всіма суб'єктами відносин публічного управління та свідомого додержання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки в державному та суспільному житті органами публічної адміністрації [2, 338].

Особливим поняттям у правовій науці є державний контроль, який можна розглядати у широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні державний контроль – це система, підпорядкована управлінню, вона охоплює спостереження, аналіз, зіставлення, перевірку, масштаб та обсяг, у вузькому розумінні – це один з етапів процесу управління, певна діяльність державних органів, які за допомогою притаманних їм форм, методів і визначених процедур здійснюють перевірку та нагляд [3, 429]. У сучасній адміністративно-правовій доктрині державний контроль вивчається як функція, принцип, форма, метод діяльності. Виходячи з правової природи державного контролю, В.Б. Авер'янов обґрунтовує, що він здійснюється органами держави та їх посадовими особами в межах, визначених правовими нормами, на підставі норм права і відповідно до них [4, 346] – таким є розуміння державного контролю як правової форми діяльності держави. Так, наприклад, П.М. Чистяков зазначає, що контроль – це функція, яку здійснює держава в особі уповноважених органів з метою перевірки дотримання й виконання поставлених завдань, прийнятих рішень та їх правомірності [5, 6]. Отже, державний контроль можна вважати функцією публічної адміністрації. На думку О.М. Бандурки, державний контроль як принцип, зумовлює у своєму змісті вимогу підтримання режиму законності, дисципліни, порядку, організованості, забезпечення прав і свобод громадян у процесі діяльності держави [6, 215]. У рамках методу діяльності, контроль є видом діяльності, який полягає в тому, що суб'єкт контролю здійснює перевірку та облік того, як контрольований об'єкт виконує покладені на нього завдання та реалізує свої функції [7, 105]. О.Ф. Андрійко з цього приводу наводить висловлювання щодо визначення поняття державного контролю, сутність його полягає в проведенні інформаційно-аналітичної роботи стосовно стану чи ситуації, що виникають, перевірці раціональності, економічності, економності, доцільності організації процесу управління та об'єктивності рішень (їх правомірність і професійну обґрунтованість) [8, 16]. С.Г. Стеценко формулює контроль як організаційно-правовий спосіб забезпечення законності й дисципліни, що характеризується спостереженням і перевіркою правомірності діяльності об'єкта контролю та фактичної відповідності тих чи інших дій вимогам чинного законодавства з можливістю втручатися в оперативно-господарську та виробничу діяльність для усунення виявлених недоліків. Вчений-адміністративіст поділяє контроль на державний та громадський. Державний контроль відносить до функції публічного управління, яка полягає в оцінюванні правомірності діяльності об'єкта контролю та здійснюється відповідними органами публічної адміністрації [9, 195].

Таким чином, державний контроль, об'єктом якого у сфері суспільних відносин є і діяльність благодійних організацій, втілюється конкретними державними органами та їх посадовими особами у чітко визначених рамках закону і призводить до певних юридичних наслідків.

У науці адміністративного права досить актуальним є питання класифікації різновидів державного контролю із використанням різноманітних критеріїв, яке має суттєве наукове та практичне значення. Залежно від компетенції суб'єкта контролю виділяють загальний, відомчий та міжвідомчий контроль [10, 526]. Контроль як функція управління здійснюється майже всіма державними органами та їх посадовими особами. Відомчий контроль за діяльністю підприємства здійснюється вищими органами управління, які взаємодоповнюють один одного й утворюють єдину систему шляхом проведення комплексних ревізій або контрольних перевірок. Залежно від стадії здійснення та часу проведення державний контроль поділяють на попередній (превентивний), поточний (оперативний) та кінцевий (підсумковий) [11, 295-318]. Попередній контроль виконує запобіжну функцію; поточний контроль використовується для підтримки динамічності всієї системи управління, прийняття обґрунтованих управлінських рішень; підсумковий контроль проводиться з метою об'єктивної оцінки результатів на певному рівні. За спрямованістю державного контролю умовно виділяють зовнішній та внутрішній, за суб'єктом здійснення – загальний та спеціальний [12, 30-31]. Аналіз різноманітних доктринальних джерел вченими та фахівцями з державного управління щодо поділу державного контролю на критерії свідчить про їх велику кількість. Н.Р. Нижник розмежовує критерії державного контролю на види: за об'єктом (внутрішній та зовнішній); за обсягом контрольних повноважень (загальний та спеціальний); за часом (попередній, поточний та підсумковий); за тривалістю контрольних дій (постійно діючий та періодичний); залежно від функцій, що контролюються (допоміжний та адміністративний) [13, 322]. В.М. Гаращук приділяє значну увагу класифікації державного контролю, вчений пропонує поглиблений її

варіант та детальний аналіз кожного різновиду, а саме: органи, які його здійснюють – законодавчої, виконавчої, судової влади, спеціалізованих контрольних органів, органів місцевого самоврядування; сферу діяльності, яка підлягає контролю, – відомчий (внутрішній), міжвідомчий (зовнішній); форми його проведення – у вигляді перевірок та ревізій; ступінь втручання в оперативну діяльність підконтрольного об'єкта – безпосередній, опосередкований [14, 10-14]. Крім вищезазначених варіантів, вчений систематизує державний контроль за підконтрольним об'єктом на контроль у державних структурах, за органами місцевого самоврядування, за громадськими організаціями та за окремими особами; за предметною сферою діяльності, яка підлягає контролю, – фінансовий, податковий тощо; за напрямками втручання в оперативну діяльність підконтрольного об'єкта – кадровий, організаційний, господарський та інші; за часом проведення – попередній, поточний, остаточний; за обсягом видів діяльності підконтрольної структури, що досліджується, – вибірковий та повний; залежно від використання додаткових засобів – із застосуванням технічних засобів, спеціальних приладів та без їхнього використання [15, 88]. Т.О. Коломосць слушно зазначає, що досить вагомим критерієм для розподілу контролю на види є суб'єкт його здійснення та виділяє узагальнений варіант такого розподілу, а саме: державний контроль (з боку уповноважених державних суб'єктів) і громадський контроль (з боку громадськості), а також наводить деталізований варіант контролю: з боку парламенту та створюваних ним органів (парламентський контроль); з боку Президента України (президентський контроль); у системі суб'єктів публічної адміністрації (внутрішній адміністративний контроль); з боку органів судової влади (судовий контроль); з боку громадськості (громадський контроль). Додатково виокремлює контроль з боку органів місцевого самоврядування і прокурорський нагляд [2, 341]. П.Д. Матвієнко, окрім традиційних критеріїв і різновидів контролю, пропонує їх розрізняти таким чином: 1) залежно від суб'єкта контролю – контроль з боку державних органів (державний), з боку недержавних формувань, приватних осіб (громадський, приватний контроль), спільний (змішаний); 2) за безпосереднім об'єктом контролю – контроль за діяльністю, пов'язану з їх реалізацією власних повноважень і з делегованими повноваженнями; 3) залежно від предметної сфери діяльності, яка підлягає контролю – у соціальній сфері, ціноутворенні, містобудуванні, охороні здоров'я тощо; 4) за формами, способами, методами проведення (інвентаризація, рейд, запит, громадське слухання, ревізія, перевірка тощо); 5) за ступенем втручання в оперативну діяльність – прямий або непрямий; 6) за часом проведення – попередній, поточний (оперативний), підсумковий (остаточний); 7) за обсягом – повний, вибірковий; 8) залежно від використання спеціальних засобів і спец приладів – контроль з використанням таких засобів і приладів і контроль без таких; 9) за спрямованістю – зовнішній (з боку інших органів), внутрішній (самоконтроль); 10) за характером контрольної діяльності – загальний і спеціальний; 11) залежно від безпосередньої мети – щодо виявлення причин і умов, щодо притягнення винних до відповідальності, щодо виявлення ефективності діяльності тощо; 12) за наслідками проведення – позитивний, негативний; 13) залежно від безпосереднього суб'єкта здійснення – з боку місцевих органів виконавчої влади, правоохоронних органів, територіальної громади, судовий тощо; 14) залежно від кількості суб'єктів контролю – індивідуальний, колективний; 15) за сферою діяльності, що підлягають контролю – внутрішній, міжвідомчий, позавідомчий; 16) за спрямованістю – за законністю та за доцільністю діяльності органів [16, 55-57].

Отже, аналіз адміністративно-правової літератури підтверджує, що для класифікації державного контролю на види існує значна кількість критеріїв і кожен має своє певне значення як у теорії, так і в практичній діяльності. Враховуючи специфіку державного контролю за діяльністю благодійних організацій, можна запропонувати розширений перелік критеріїв із детальним розподілом на види. Зокрема, загальний контроль за діяльністю благодійних організацій виконують органи публічної адміністрації, хоча контроль не є їх основною функцією (Верховна Рада України, Президент України, органи судової влади, Державна податкова служба України, органи Пенсійного фонду України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство фінансів України тощо). Слід зазначити, що відповідно до Закону України від 05.11.1991 р. „Про прокуратуру” [17] нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів, у тому числі і благодійними організаціями, здійснюється Генеральним прокурором України та підпорядкованими йому прокурорами. Якщо в діяльності благодійної організації міститься склад злочину, який передбачений КК України, то винні особи

притягаються до кримінальної відповідальності. Порядок адміністративного провадження у справах про корупційні діяння та відповідальність за них, визначається КпАП України. Згідно зі ст.172-6 КпАП України за порушення вимог фінансового контролю передбачена адміністративна відповідальність благодійних організацій. За змістом Закону України від 07.04.2011 р. „Про засади запобігання і протидії корупції” передбачена відповідальність за корупційні правопорушення, які у свою чергу поділяються на порушення спеціальних обмежень, вимог фінансового контролю, щодо прозорості інформації, невжиття заходів щодо протидії корупції [18]. Органи юстиції здійснюють контроль за діяльністю лише зареєстрованих благодійних організацій шляхом проведення планових та позапланових перевірок, а також під час реєстрації змін до статутних документів та взяття до відома інформацію про зміни у складі керівних органів. Контроль полягає у здійсненні посадовими особами органів Міністерства юстиції України оцінки відповідності діяльності об'єкта контролю статутному документу та законодавству. Органи Державної податкової служби України здійснюють контроль за джерелами та розмірами надходжень та сплатою податків благодійної організації на підставі податкового законодавства України [19]. Спеціальний державний контроль за діяльністю благодійних організацій можна поділити на відомчий та міжвідомчий контроль. Відомчий державний контроль за діяльністю благодійних організацій в Україні виконують: Міністерство юстиції України та його органи на місцях, органи Державної податкової служби України, судові установи. Міжвідомчий контроль охоплює фінансово-бюджетні відносини, антимонопольну діяльність, податкову сферу, навколишнє природне середовище тощо. Попередній контроль за діяльністю благодійних організацій реалізується до початку виконання певних дій, наприклад, внесення інформації про благодійну організацію до Державного Реєстру України, під час якого перевіряється наявність необхідних умов для початку законної діяльності благодійної організації. Поточний контроль проводиться у ході виконання щоденної діяльності благодійних організацій, наприклад, перевірка дотримання законодавства про діяльність благодійних організацій тощо. Підсумковий контроль за діяльністю благодійних організацій здійснюється за певний період (місяць, квартал, рік), його ціль – це з'ясування відповідності отриманого результату запланованому завданню, оцінка досягнутої мети та розроблення напрямів діяльності на майбутнє.

Контроль за діяльністю благодійних організацій можна класифікувати на види за наступними критеріями: за суб'єктами, яких вони об'єднують; за безпосереднім об'єктом контролю (за діяльністю благодійних організацій); за статусом діяльності (міжнародні, всеукраїнські, місцеві); за часом проведення (попередній, поточний, підсумковий); за обсягом (повний та вибірковий); за формами, способами, методами проведення; за спрямованістю діяльності (зовнішній, внутрішній, самоконтроль). Найбільш поширеними формами проведення державного контролю за діяльністю благодійних організацій є проведення планових, позапланових та інших перевірок, обстежень, інспекцій, моніторингів тощо.

Отже, враховуючи вищезазначене, можна запропонувати визначення державного контролю за діяльністю благодійних організацій як регулярну, систематичну функцію органів публічного адміністрування, що включає їх безпосереднє практичне втручання в діяльність благодійних організацій та полягає в послідовному спостереженні за їх діяльністю, в отриманні об'єктивної і достовірної інформації про стан законності і дисципліни в їх діяльності, застосуванні заходів щодо попередження та усунення порушень законодавства, виявленні причин, що сприяли порушенням правових норм, застосуванні заходів відповідальності до винних осіб, виявленні істинного стану справ у сфері діяльності благодійних організацій, виконанні прийнятих рішень тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дікань Л.В. Фінансово-господарський контроль: навчальний посібник / Лариса Василівна Дікань. – К.: Знання, 2010. – 395 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/buhgalterskiy_oblik_ta_audit/finansovo-gospodarskiy_kontrol_-_dikan_lv.
2. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник / Тетяна Олександрівна Коломоєць. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 576 с.

3. Авер'янов В.Б. Виконавча влада і адміністративне право / Вадим Борисович Авер'янов. – К.: Ін-Юре, 2002. – 668 с.
4. Авер'янов В.Б. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / Вадим Борисович Авер'янов. – К.: Факт, 2003. – 384 с.
5. Чистяков П.М. Контроль органів державної податкової служби України за підприємницькою діяльністю, яка підлягає ліцензуванню: теорія та практика реалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 „Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / П.М. Чистяков. – Ірпінь, 2004. – 22 с.
6. Бандурка О.М. Адміністративний процес: підручник для вищих навчальних закладів / О.М. Бандурка, М.М. Тищенко. – К.: Літера ЛТД, 2001. – 336 с.
7. Мосьондз С.О. Адміністративне право України (у визначеннях та схемах): навчальний посібник / Сергій Олександрович Мосьондз. – К.: Атіка, 2008. – 272 с.
8. Андрійко О.Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.07 „Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / О.Ф. Андрійко. – Київ, 1999. – 42 с.
9. Стеценко С.Г. Адміністративне право України: навчальний посібник / Семен Григорович Стеценко; [вид 3-тє, перероб., доп.]. – К.: Атіка, 2011. – 624 с.
10. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник / В.К. Колпаков, О. В. Кузьменко. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
11. Малиновський В.Я. Державне управління: навчальний посібник / Валентин Ярославович Малиновський; [вид. 2-ге, доп. та перероб.]. – К.: Атіка, 2003. – 576 с.
12. Андрійко О.Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади: дис. ... докт. юридич. наук: 12.00.07 / Ольга Федорівна Андрійко – Київ, 1999. – 390 с.
13. Нижник Н.Р. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади: навчальний посібник / за заг. ред. Н.Р. Нижник, В.М. Олуйка. – Львів: Львівська політехніка, 2002. – 352 с.
14. Гаращук В.М. Контроль та нагляд у державному управлінні: навчальний посібник / Володимир Миколайович Гаращук. – Харків: Національна юридична академія України, 1999. – 55 с.
15. Гаращук В.М. Контроль та нагляд у державному управлінні: монографія / Володимир Миколайович Гаращук. – Харків: Фоліо, 2002. – 176 с.
16. Коломоєць Т.О. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування як суб'єктів адміністративного права України: монографія / Т.О. Коломоєць, П.Д. Матвієнко. – Запоріжжя. – Запорізький національний університет, 2011. – 256 с.
17. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.
18. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07.04.2011р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.
19. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13./№ 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.